

УДК 338.2

DOI: <https://doi.org/10.17721/3041-1912.2024/2-4/11>

Ольга БЕРДАНОВА, канд. екон. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0003-0776-1868

e-mail: berdanovao@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Іван ДАГАЄВ, магістр

e-mail: dagaevivan08@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ КРАЇН

Вступ. У статті розглядаються концептуальні підходи до повоєнного відновлення країн після воєнних конфліктів, які характеризуються багатоаспектністю та охоплюють проблематику від розмінування територій зазначених країн до трансформацій соціальних, економічних, політичних, тощо. Досліджується досвід відбудови окремих країн після Другої світової війни, а саме Німеччини, Італії, Японії.

Методи. У статті використано низку загальнонаукових та спеціальних методів, зокрема, метод аналізу.

Результати. Наведено статистику втрат окремих країн під час воєнних подій та подальших здобутків після завершення війни, які характеризують їх успіх у відновленні соціально-економічного стану. Проаналізовано вплив міжнародних програм повоєнної відбудови європейських країн, передусім Плану Маршалла, який надав суттєвий поштовх політичним, інституціональним, економічним та соціальним перетворенням. Із цих позицій розглянуто й міжнародну допомогу щодо відновлення та розвитку Японії. Також наведено внутрішні фактори успіху, пов'язані з формуванням у досліджуваних країнах ефективної внутрішньої політики, яка в поєднанні з міжнародною підтримкою створила можливості щодо виходу цих держав на передові економічні позиції. Досліджено досвід відновлення балканських країн після завершення Югославської війни, зокрема Сербії, Боснії та Герцеговини і Хорватії.

Висновки. Визначено, що досвід повоєнного відновлення Боснії та Герцеговини є дещо особливим, адже саме ця країна найбільше постраждала від Югославської війни. Також він не був абсолютно успішним у контексті відновлення економіки. Досліджено, що Хорватія та Сербія зуміли здійснити успішне повоєнне відновлення завдяки проведенню важливих політико-економічних реформ та активній співпраці з міжнародними інституціями. Визначено релевантний до України міжнародний досвід повоєнного відновлення та ключові фактори успішності означеного процесу.

Ключові слова: повоєнне відновлення; міжнародна допомога; національна політика, національна безпека.

Вступ

Актуальність дослідження. Уже більше півтора року Україна героїчно протистоїть широкомасштабному вторгненню росії на її територію. За цей час країна-агресор цілеспрямовано руйнувала українські військові та інфраструктурні об'єкти, житлові квартали та промисловість, навіть цілі населенні пункти.

Унаслідок російської воєнної агресії Україна зазнала суттєвих втрат практично в кожній сфері суспільного життя, від економіки до екології. Енергетична, дорожня, комунальна інфраструктура, ціла низка об'єктів сільського господарства та промисловості були значно пошкоджені або повністю зруйновані. Звісно, що найбільше постраждали території, на яких безпосередньо відбувалися бойові дії, частина таких територій ще довго не буде придатною для життя людей. Водночас регіони, що розташовані далеко від лінії зіткнення, теж мають суттєві проблеми внаслідок постійних бомбардувань і загального погіршення соціально-економічного середовища в країні. Фактично кожна українська територія та сфера життєдіяльності суспільства, більшою чи меншою мірою, потребує повоєнного відновлення.

Тому важливо дослідити зарубіжний досвід розбудови країн після воєнних конфліктів. Вивчення міжнародного досвіду необхідне для глибшого усвідомлення того, якими мають бути першочергові кроки держави в розробці та реалізації програми з відновлення територій. Це може слугувати базою визначення найбільш ефективних та корисних дій України в цьому напрямі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням теми зарубіжного досвіду формування й реалізації програм відновлення територій країн

після воєнних конфліктів займався ряд українських та зарубіжних науковців, зокрема: Г. Базецька, Т. Богдан, О. Бородін, С. Іванов, Б. Данилишин, Д. Бір (Doug Weir), Г. Жовтяк, М. Паніч, Д. Серьогіна та ін.

Т. Богдан та Б. Данилишин у своїх працях досліджували досвід виходу з воєнної кризи балканських країн (Богдан, 2022; Данилишин, 2022). Д. Серьогіна, Г. Базецька, Г. Жовтяк глибоко опрацювали питання повоєнного економічного відновлення постраждалих територій (Серьогіна, Базецька, Жовтяк, 2023).

Український дослідник С. Іванов підкреслював, що відновлення економіки після воєнних конфліктів можна визначити "як комплекс заходів у різних сферах господарської діяльності країни, спрямованих на відновлення її конкурентоспроможності, налагодження виробництва, підвищення рівня життя людей і внутрішнього та зовнішнього попиту на основі інноваційних підходів і технологій" (Іванов, 2019).

М. Паніч зазначав, що відновлення фізичної інфраструктури та надання соціальних послуг є критично важливими для відродження економічної активності та надання людям можливості брати участь у мирному процесі (Milivoje, 2005).

Д. Бір (Doug Weir) звертав увагу на екологічні втрати після воєнних протистоянь та наголошував на доцільності створення тимчасових національних центрів, які будуть займатися спрямуванням фінансових та матеріально-технічних ресурсів на оцінку шкоди навколишньому середовищу та відповідні проекти відновлення довкілля (Weir, 2015).

Аналіз публікацій дає підстави стверджувати, що проблематика повоєнного відновлення розглядається в різних ракурсах – від економічного до екологічного. Водночас залишається недостатньо дослідженим

© Берданова Ольга, Дагаєв Іван, 2024

системний підхід до формування програм розвитку країн після воєнних конфліктів.

Об'єкт дослідження – міжнародний досвід відновлення країн після воєнних конфліктів

Методи

У статті використано низку загальнонаукових та спеціальних методів, зокрема, метод аналізу.

Мета та завдання дослідження. Мета дослідження полягає у визначенні міжнародних підходів до відновлення територій країн після воєнних конфліктів як практичної бази для формування й реалізації програм повоєнної розбудови України. Завданнями дослідження визначено: висвітлення повоєнного відновлення окремих країн після Другої світової війни і впливу на цей процес міжнародної допомоги, передусім Плану Маршалла, та національної політики; огляд повоєнного відновлення окремих країн після Югославської війни та визначення факторів його успішності; розробка пропозицій для повоєнної розбудови України на основі міжнародного досвіду.

Результати

Друга світова війна стала найбільшим збройним конфліктом в історії людства. Воєнні дії охопили територію 40 країн. Українським інститутом національної пам'яті наводяться такі дані: "загальна кількість втрат становить близько 60 млн осіб, із них безпосередньо на фронтах загинули 27 млн" (1939 – почалася..., 2022).

Фактично всі країни-учасниці війни у повоєнний період стикнулися із серйозними економічними проблемами – падінням ВВП, високим рівнем інфляції, безробіттям, порушенням логістики, зниженням промислового виробництва тощо.

Майже відразу після завершення Другої світової війни країни розпочали розробку планів, стратегій, програм, які стали відображенням національної політики повоєнного відновлення в поєднанні з міжнародним партнерством.

Однією з найбільш відомих та успішних міжнародних програм повоєнної відбудови європейських країн вважається План Маршалла, який було розроблено в 1947 р. Зазначена програма тривала чотири роки (1948–1951 рр.), за цей період США надали 13 млрд дол. (Пошедін, 2010) (з урахуванням інфляції ця сума дорівнює близько 115 млрд дол.). За планом Маршалла європейські країни отримували фінансову та матеріально-технічну допомогу, основною метою якої була відбудова промисловості та поглиблення економічних зв'язків між усіма європейськими країнами. Також цей план став інструментом просування в Європу політичних та економічних інтересів США.

План Маршалла діяв для 16 європейських країн, зокрема Італії, Франції, Великої Британії, Бельгії, Австрії, Данії, Греції, Нідерландів, Ісландії, Ірландії, Швеції, Португалії, Люксембургу, Норвегії, Швейцарії та Туреччини, пізніше він був поширений на Західну Німеччину.

Фактично План Маршалла був найбільш успішною широкомасштабною програмою зовнішньої допомоги США, результатами якої стало збільшення валового національного продукту країн Західної Європи у сукупності на 32 %, "обсяг сільськогосподарського виробництва на 11 % перевищив довоєнний рівень, а промислове виробництво збільшилося порівняно з 1938 р. на 40 %" (Пошедін, 2010). Варто зазначити,

що визначальними для успішності Плану Маршалла стали не лише міжнародні чинники, а й ціла низка внутрішніх факторів. Так, Г. Шмідт, колишній канцлер Німеччини, підкреслював: "Допомога в рамках Плану Маршалла виявилася успішною тому, що Європа мала давні традиції підприємництва, ділової кмітливості, високий рівень освіченості населення й технологічних знань поряд з індустріальним потенціалом. Жоден План Маршалла не може виявитися успішним там, де відсутні ці передумови" (Schmidt, 1997).

Однією з найбільших реципієнтів зовнішньої допомоги стала Західна Німеччина (ФРН). Після завершення Другої світової війни вона була зруйнованою та економічно спустошеною. Однак, незважаючи на складність соціально-економічної ситуації, Німеччина зуміла здійснити успішну відбудову економіки та територій. Основні фактори успішного повоєнного відновлення Німеччини можна умовно поділити на дві категорії: внутрішні та зовнішні.

До зовнішніх факторів, безумовно, відносимо міжнародну допомогу. У рамках Плану Маршалла Західна Німеччина за чотири роки (1948–1952 рр.) отримала 1390,6 млн дол. США, що сягало близько 11 % усіх видатків цієї програми. Це дало змогу країні частково відновитись та забезпечити приріст ВВП на 84,5% (Трофімчук, 2022).

Внутрішніми факторами швидкого відновлення та формування на цій основі фундаменту національної безпеки стали успішно реалізовані економічні реформи, зокрема:

- монетарна реформа, яка допомогла стримати гіперінфляцію. Ядром реформи стала заміна рейхсмарки на дойчмарку. Цей крок дав можливість зупинити бартерні операції, частково подолати тіньову економіку та відродити ринки;

- продумана регуляторна політика, спрямована на зменшення державного контролю за цінами, що позитивно вплинуло на перехід до ринкової економіки;

- успішна податкова політика. Зниження податкових ставок і введення податкових пільг для стимулювання експорту дало змогу покращити підприємницьке середовище в країні та залучити суттєві інвестиції;

- переорієнтація військових підприємств на виробництво цивільної продукції (побутової техніки, автомобілебудування, розвиток технологій) сприяла економічному розвитку країни, створенню робочих місць та стабілізації внутрішнього ринку.

Наслідком міжнародної допомоги та виваженої внутрішньої політики стало зростання промислового виробництва, яке в 1958 р. було в чотири рази вищим за рівень 1948 р., збільшення ВВП на дві третини, зниження рівня безробіття з 10,3 % до 1,2 %, приріст робочої сили з 13,8 млн осіб 19,8 млн осіб, суттєве відновлення житлового фонду за період 1950–1960 рр. і побудова нового демократичного та соціально орієнтованого суспільного устрою (Судачек, 2022).

На окрему увагу заслуговує досвід відновлення Італії, стан промисловості якої на кінець Другої світової війни був критичним. Найбільш постраждали такі промислові галузі, як металургія, електроенергетика, нафтогазова та хімічна промисловість. Безробіття, низький рівень життя призводили до посилення соціальної напруженості в країні.

Попри все, влада Італії за підтримки міжнародних партнерів зуміла побудувати те, що часто називають "італійським економічним дивом". Воно тривало 20 років – з 1953 до 1973 р. Основним двигуном "економічного буму" стала низка взаємопов'язаних внутрішніх і зовнішніх зусиль, зокрема:

- реалізація Плану Маршалла, що вплинуло на підвищення продуктивності праці у промисловості та сільському господарстві, забезпечення фінансової стабільності та розвиток торгівлі. У межах цієї програми Італія за 1948–1951 рр. отримала близько 1,5 млрд дол. США (Трофімчук, 2022);

- виявлення родовищ метану та гідрокарбонатів у Паданській рівнині, що дало змогу Італії розвинути галузь чорної металургії;

- розвиток культури підприємництва серед населення Італії;

- початок процесу європейської інтеграції в контексті допуску Італії до експорту своїх товарів у європейські країни.

Важливу роль у творенні економічного дива відіграв оновлений парламент Італії, який прийняв низку важливих законів та започаткував реформи, зокрема:

- земельну реформу, що передбачала перетворення сільськогосподарських робітників на дрібних підприємців, які вже не мали підкорятися великим землевласникам. Завдяки цій реформі виникли сільськогосподарські кооперативи, які надали сільському господарству підприємницького характеру (LEGGE, 1950);

- Закон про розвиток південної Італії. Було створено Фонд Півдня (Cassa del Mezzogiorno). Зазначаний Фонд був наділений правосуб'єктністю публічного права з метою підготовки програм, фінансування та виконання надзвичайних робіт, спрямованих на стимулювання соціального та економічного розвитку південної Італії;

- Закон про соціальне страхування, який дав можливість створити систему захисту працівників від ризиків, пов'язаних зі здоров'ям, віком та безробіттям. Прийнятий Закон суттєво підвищив рівень захищеності італійських працівників;

- Закони у межах податкової реформи, що мали на меті спрощення системи оподаткування та зниження податкових ставок. Зокрема, знижувались податки на прибуток для підприємств, доходи фізичних осіб, скасовувались окремі податки, які ускладнювали зовнішню торгівлю, тощо. Це привело до розвитку підприємництва, збільшення виробництва, стабілізації фінансової системи Італії та підвищення рівня життя людей.

У період 1950–1963 рр. ВВП Італії зростав у середньому на 5,9 %, а у 1961 р. досяг показника 8,3 % (Clark, Foot, 2022), промислове виробництво стало вдвічі більше, у тому числі завдяки вступу Італії (1 січня 1958 р.) до Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) (Villa, 2013).

Також у післявоєнні роки за сприяння італійських парламентарів було прийнято низку важливих рішень, які допомогли відновити зруйновану інфраструктуру на територіях, що постраждали від воєнних дій.

Крім німецького та італійського досвіду є ще інші приклади успішної повоєнної відбудови країн після Другої світової війни, зокрема Японії, Франції, Великобританії, Нідерландів тощо.

Рівень промислового виробництва Японії після поразки у Другій світовій війні становив 20 % показників 1939 р., "70 % усіх промислових потужностей лежали в руїнах. Країна втратила всі захоплені території, від яких залежало постачання сировини, палива та продовольства" (Железняк, 2022). Однак уже через 30 років економіка Японії стала другою у світі, поступившись лише США. З огляду на такий результат досвід Японії в повоєнному відновленні вартий детального дослідження.

Післявоєнні реформи Японії стосувались не лише економічної сфери, а й соціальної, освітньої, політичної тощо.

Японський науковець Shigeru Thomas Otsubo відзначає, що поштовх для прискореного розвитку Японії був закладений у 1945–1960 рр. Цьому сприяли (Otsubo, 2007):

- наявність спільної мети наздогнати промислові економіки Північної Америки та Європи, яку поділяли бізнес, держава та суспільство;

- узгоджені колективні дії, що координувались урядом;

- створення урядом системи мобілізації ресурсів і спрямування коштів у ключові галузі для швидкого економічного розвитку;

- становлення на мікроекономічному рівні так званої ринкової системи в японському стилі, яка базувалась на побудові довгострокових відносин між економічними агентами через довгострокову систему найму, корпоративне управління та головний банк;

- забезпечення ринкової конкуренції та прозорості. Цьому сприяло прийняття Закону про справедливую торгівлю та надмірну концентрацію економічної влади, Антимонопольного Закону і Закону про біржі цінних паперів;

- освітня реформа, яка підвищила якість та доступність освіти;

- аграрна реформа, результатом якої стало зростання кількості незалежних селян;

- податкова реформа. Було зменшено пропорційне оподаткування на користь прогресивного оподаткування, що сприяло зменшенню нерівності у розподілі доходів. Було введено більше видів податків, таких як податок на прибуток, податок на спадщину та податок на нерухомість. За результатами реформи було збільшено доходи держави, що дало змогу уряду вкладати фінансові ресурси в економічний розвиток країни та підвищувати соціальний рівень населення.

У 1947 р. Японія реалізувала стратегію зосередження ресурсів у пріоритетних галузях промисловості, таких як гірнична та хімічна промисловість, електроенергетика, суднобудування. Індустріальне виробництво швидко відновилося із 31 % довоєнного рівня у січні 1947 р. до 80 % цього рівня у квітні 1949 р. (Otsubo, 2007).

Для Японії діяв аналог Плану Маршалла – План (лінія) Доджа, який був впроваджений у 1949 р. та являв собою стабілізаційну програму. Тобто відновлення економіки Японії, як і європейських країн, відбулось завдяки вдалому поєднанню міжнародної допомоги та адекватних історичному періоду і специфіці країни внутрішніх дій.

На жаль, не лише середина, а й кінець ХХ ст. був багатим на воєнні події. Серед них Югославська війна вважається найбільшою в Європі після завершення

Другої світової війни. Цей воєнний конфлікт призвів до руйнування всіх сфер суспільного життя країн-колишніх суб'єктів Югославії. Проте, незважаючи на труднощі, економічне та суспільне життя відновилося та розвивається.

Так, станом на 2021 р. ВВП Сербії становив 63,08 млрд дол. США, що майже в п'ять разів більше за показник 2001 р. Показник ВВП на душу населення в доларах США становив 9,181, що у понад п'ять разів більше за показник 2001 р. (The World Bank, 2022).

Економічне та територіальне відновлення Сербії базувалося на міжнародній фінансовій допомозі та проведенні низки внутрішніх реформ, зокрема таких як:

Програма приватизації. Надходження від приватизації сягнули близько 2 млрд євро (Коуата, 2006);

Програми з відновлення транспортної інфраструктури Сербії за рахунок міжнародних позик та грантів. У підсумку Сербія стала більш логістично привабливою для іноземних інвесторів.

Відновленню транспортної інфраструктури Сербії найбільше сприяли міжнародні позики. Так, за даними Світового банку, загальний обсяг позики для Сербії від Європейського інвестиційного банку (ЄІБ) у розмірі 3,1 млрд євро в період між 2001 і 2010 рр. був спрямований на модернізацію доріг. Другим за величиною інвестором у транспортну інфраструктуру Сербії став Європейський банк реконструкції та розвитку, який з 2001 р. виділив майже 2,5 млрд євро. Трійку лідерів замикав Світовий банк, який надав Сербії близько 479 млрд дол. США (The World Bank, 2021);

Політика стимулювання прямих іноземних інвестицій.

Сербія успішно скористалася міжнародною фінансовою допомогою, цей фактор допоміг країні залучити необхідні кошти для відновлення території та економіки після війни.

Крім Сербії, на Балканах є ще країни, чий досвід повоєнного відновлення є не менш важливим для розуміння ефективності різних підходів до відновлення територій. Серед них, наприклад, ще один колишній суб'єкт Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія – Боснія і Герцеговина.

Боснія і Герцеговина вважається країною, яка найбільш постраждала від Югославської війни. Значна частина її території була зруйнована, великими були втрати населення, близько 100 тис. громадян (2,3 % від загальної кількості) було вбито, інші вимушено виїхали за межі Боснії і Герцеговини, частина з них уже не повернулася до рідної країни.

Як зазначає дослідниця Т. Богдан: "в кінці війни рівень промислового виробництва становив лише 25 % від довоєнного рівня, а частка безробітних сягала 40 %" (Богдан, 2022). Також вона відмічає, що загальні збитки Боснії і Герцеговина від війни оцінюються близько 50–70 млрд дол. США, при тому, що ВВП у 1996 р. становив 3,6 млрд дол. Тобто де-факто збитки становили понад 15-річний показник ВВП (за умови його постійного перебування на рівні 1996 р.) (Богдан, 2022).

Кейс Боснії і Герцеговини є особливо актуальним для України, адже наслідком війни для країни стало не лише руйнування економіки, міграційні процеси, інфраструктурні втрати, а й значна площа замінованої території.

Наводяться такі дані: протягом 1992–1995 рр.: "у країні було пошкоджено або зруйновано 45 % підприємств, дві третини з понад 1 млн житлових будинків та близько 30–40 % лікарень та шкіл" (Шевчук, 2022). Масове замінування території країни дорівнювало 4200 кв. км, що становило 8,2 % загальної площі (Demining).

Боснійська влада розуміла, що розв'язання проблеми розмінування території є одним із ключових завдань як для унеможливлення людських втрат, так і для формування інвестиційної привабливості країни. Тому одразу після завершення війни розпочалася реалізація програм із розмінування територій.

На жаль, Боснія і Герцеговини ще не подолали повністю цю проблему. Підтвердженням цього є невиконання державної програми з розмінування країни до 2019 р. Нова стратегія боснійського уряду передбачає повне очищення території від мін до 2024 р.

Крім того, на відміну від сусідньої Сербії, уряд Боснії і Герцеговини не зміг впровадити ефективні законодавчі зміни, які б дали змогу країні відновити економіку та залучити значний обсяг іноземних ресурсів для відбудови пошкодженої інфраструктури.

Як зазначає дослідниця С. Косаревиц: "стабільного економічного відновлення не сталося, оскільки ріст ВВП з 1995 був незначним із позначкою 89 % у 1996 році. Станом на 2021 рік більше 27 % економіки країни залишається в тіні. Приватизація залишається незавершеною. Крім того, кількість працівників у неформальному секторі та рівень безробіття – 20 % (2019) – залишаються високими" (Косаревиц, 2022). Реальні реформи митного законодавства, судочинства, антикорупційних програм не були проведені.

Завдяки зусиллям міжнародних фінансових інституцій, зокрема Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР), Міжнародного валютного фонду (МВФ), Світового банку, Європейської комісії, Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), Програми розвитку ООН (ПРООН) та Міжнародної групи управління проводилось економічне відновлення Боснії і Герцеговини. Б. Данилишин відзначив: "Міжнародна допомога становила від 140 до 279 дол. США на душу населення в рік, що було найвищим рівнем у сучасній історії постконфліктних відновлень країн" (Данилишин, 2022). Завдяки міжнародній допомозі у Боснії та Герцеговині було створено тисячі робочих місць. Значний поштовх отримало сільськогосподарське виробництво, яке за рахунок доступних кредитів та необхідних ресурсів через цільові програми стало наблизитися до довоєнного рівня.

Водночас внутрішня політика держави виявилася недостатньо ефективною. Станом на 2023 р., не можна стверджувати про повноцінне відновлення країни. Боснія і Герцеговина не змогла розв'язати низку соціально-економічних проблем, зокрема таких як:

- високий рівень безробіття. Станом на січень 2023 р. рівень безробіття в країні становить 31,02 %;

- відновлення промисловості. Лише близько 3 % офіційної матеріально-технічної допомоги для Боснії і Герцеговини було спрямовано у відбудову промисловості;

- несприятливий бізнес-клімат. Через слабкість владних інституцій країни не було впроваджено належних державних програм співпраці з бізнесом,

що позначилось на низьких показниках внутрішніх інвестицій;

– недостатні обсяги іноземних інвестицій в економіку країни. На відміну від Сербії, у Боснії та Герцеговині не з'явилося багато іноземних компаній або їх філій;

– неповне розв'язання проблеми із замінюванням територій.

Хорватія, як й Сербія та Боснія і Герцеговина, теж суттєво постраждала внаслідок Югославської війни. Разом із тим Хорватії вдалося відновити економіку та пошкоджену інфраструктуру, чому сприяла міжнародна допомога та реалізація важливих економічних кроків, а саме:

– урядом Хорватії з державного бюджету були виділені значні ресурси для відбудови постраждалих територій, що дало їм економічний поштовх;

– проведено податкову реформу. У 1998 р. у Хорватії було введено податок на додану вартість, результатом чого стало суттєве наповнення державного бюджету, який у 1998 р. навіть мав профіцит;

– реалізовано ефективну кредитну політику. Її пріоритетами були визначені окремі сфери діяльності: будівництво доріг, суднобудування та розвиток туризму. Одним з основних критеріїв для надання кредиту було створення робочих місць у країні для розв'язання нагальної проблеми безробіття у Хорватії.

Комплекс реалізованих заходів привів до суттєвого покращення соціально-економічної ситуації у Хорватії.

Дискусія і висновки

Аналізуючи міжнародний досвід відновлення територій та розбудови економік країн, що постраждали внаслідок воєнних конфліктів, можна стверджувати, що цей процес є багатоаспектним, охоплює не лише безпосередньо відновлення зруйнованих об'єктів, а й усі сфери соціально-економічного життя. Успіху можна досягнути за умови системного підходу та вдалого поєднання міжнародної допомоги та ефективної внутрішньої політики.

Безумовно, міжнародна фінансова та матеріально-технічна допомога була одним із основних джерел повоєнного відновлення більшості країн. У цьому контексті Україна не буде винятком, це підтверджується тим, що сьогодні більшість дослідників і політиків заявляють про необхідність розробки відповідних міжнародних програм. Водночас ефективність зазначених програм суттєво залежатиме від обраного національного вектору розбудови країни, наполегливості та послідовності в реалізації необхідних реформ, чіткості обраних пріоритетів розвитку, прозорості та сприятливості економічного середовища.

Внесок авторів. Ольга Берданова – концептуалізація, написання. Іван Дагаєв – збирання емпіричних даних, підготовка огляду літератури.

Список використаних джерел

- 1939 - почалася Друга світова війна. <https://uin.gov.ua/istorychnyy-kalendar/veresen/1/1939-pochalasya-druga-svitova-viyna>
- Богдан, Т. *Післявоєнна відбудова: уроки з досвіду Балкан*. <https://biz.censor.net/m3330248>
- Данилишин, Б. *Як відновлювати економіку після війни*. Програмна відбудова Боснії та Герцеговини: уроки для України. https://lb.ua/blog/bogdan_danylyshyn/510994_yak_vidnovlyuvati_ekonomiku_pislya.html
- Железняк, Я. *5 історій економічного успіху після війни: світовий досвід для України*. https://lb.ua/economics/2022/04/13/513199_5_istoriy_ekonomichnogo_uspihu_pislya.html

Іванов, С. В. (2019). Економічне відновлення і розвиток країн після збройних конфліктів та воєн: невтрачені можливості для України. *Економіка України*, 1, 75–89.

Косаревиць, С. *Післявоєнна відбудова Боснії і Герцеговини*. <https://dc.org.ua/news/reconstruction-bosnia>

Пошедін, О. (2010). План Маршалла як передумова Євроатлантичної інтеграції. *Наукові записки. Історичні науки*, 104, 47–51.

Серьогіна, Д., Базецька, Г., Жовтяк, Г. (2023). Світовий досвід повоєнного економічного відновлення територій. *Економіка та суспільство*, 48. <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2224/2147>

Судачек, Д. *Післявоєнна відбудова ФРН*. <https://dc.org.ua/news/reconstruction-germany>

Трофімчук, М. (2022). Аналіз особливостей реалізації "Плану Маршалла" та перспективи відновлення економіки України на його засадах. *Вісник Хмельницького національного університету*, 3, 246–251.

Шевчук, С. *Тисячі будинків, 145 заводів та 23 000 кілометрів доріг. Яких збитків Україні вже завдала війна з Росією та чому це не лише про руйнування*. <https://forbes.ua/inside/tisyachi-budinkiv-145-zavodiv-ta-23-000-kilometriv-dorig-yakikh-zbitkiv-ukraini-vzhe-zavdala-viyna-z-rosiyeu-ta-chomu-tse-ne-lishe-pro-ruynuvannya>-infografika-14042022-5438

Andrea, Villa. (2013). *Il miracolo economico italiano*. https://www.treccani.it/enciclopedia/il-miracolo-economico-italiano_%28II-Contributo-italiano-alla-storia-del-Pensiero-Tecnica%29/

Demining in Bosnia and Herzegovina: An EU-funded application that can save lives. https://fpi.ec.europa.eu/stories/demining-bosnia-and-herzegovina-eu-funded-application-can-save-lives_en

Doug Weir (2015). *Environmental Mechanics: Re-imagining Post-conflict Environmental Assistance*. Toxic Remnants of War Project: Manchester. <https://ceobs.org/environmental-mechanics-re-imagining-post-conflict-environmental-assistance/>

LEGGE 21 ottobre 1950, n. 841. <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:1950;841>

Martin, Clark, John, Foot (2022). *Postwar economic development*. <https://www.britannica.com/place/Italy/Postwar-economic-development>

Milivoje, Panic. (2005). *Reconstruction, development and sustainable peace: a unified programme for post-conflict countries*. <https://www.un.org/development/desa/dpad/wp-content/uploads/sites/45/publication/CDP-bp-2005-8.pdf>

The World Bank In Serbia. (2022) <https://www.worldbank.org/en/country/serbia/overview>

The World Bank (2021). *Serbia road rehabilitation and safety project* (P127876), 68.

Shigeru, T. Otsubo. (2007). *Post war development of the Japanese Economy*. [https://www.gsid.nagoya-u.ac.jp/sotsubo/Postwar_Development_of_the_Japanese%20Economy\(Otsubo_NagoyaU\).pdf](https://www.gsid.nagoya-u.ac.jp/sotsubo/Postwar_Development_of_the_Japanese%20Economy(Otsubo_NagoyaU).pdf)

Yoji Koyama. (2006). *Economic Reconstruction of Serbia and Montenegro and Stabilization of South Eastern Europe*, Research Report of Grant-in-aid for Scientific Research.

References

1939 - the Second World War began. <https://uin.gov.ua/istorychnyy-kalendar/veresen/1/1939-pochalasya-druga-svitova-viyna> [in Ukrainian]

Andrea, Villa (2013). *Il miracolo economico italiano*. https://www.treccani.it/enciclopedia/il-miracolo-economico-italiano_%28II-Contributo-italiano-alla-storia-del-Pensiero-Tecnica%29/

Bohdan, T. (2022). *Post-war reconstruction: lessons from the Balkans experience*. <https://biz.censor.net/m3330248> [in Ukrainian].

Danylyshyn, B. (2022). *How to restore the economy after the war*. Programmatic reconstruction of Bosnia and Herzegovina: lessons for Ukraine. https://lb.ua/blog/bogdan_danylyshyn/510994_yak_vidnovlyuvati_ekonomiku_pislya.html [in Ukrainian].

Demining in Bosnia and Herzegovina: An EU-funded application that can save lives. https://fpi.ec.europa.eu/stories/demining-bosnia-and-herzegovina-eu-funded-application-can-save-lives_en

Doug, Weir (2015). *Environmental Mechanics: Re-imagining Post-conflict Environmental Assistance*. Toxic Remnants of War Project: Manchester. <https://ceobs.org/environmental-mechanics-re-imagining-post-conflict-environmental-assistance/>

Ivanov, S. V. (2019). *Economic recovery and development of countries after armed conflicts and wars: unmissable opportunities for Ukraine*. *Ukraine economy*, 1, 75–89 [in Ukrainian].

Kosarevych, C. (2022). *Post-war reconstruction of Bosnia and Herzegovina*. <https://dc.org.ua/news/reconstruction-bosnia> [in Ukrainian].

LEGGE 21 ottobre 1950, n. 841. <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:1950;841>

Martin, Clark, John, Foot. (2022). *Postwar economic development*. <https://www.britannica.com/place/Italy/Postwar-economic-development>

Milivoje, Panic (2005). *Reconstruction, development and sustainable peace: a unified programme for post-conflict countries*. <https://www.un.org/development/desa/dpad/wp-content/uploads/sites/45/publication/CDP-bp-2005-8.pdf>

Poshedin, O. (2010). The Marshall Plan as a prerequisite for Euro-Atlantic integration. *Proceedings. Historical sciences*, 104, 47–51 [in Ukrainian].

Seryogina, D., Bazetska, G., Zhovtyak, G. (2023). World experience of post-war economic recovery of territories. *Economy and society*, 48.

<https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2224/2147> [in Ukrainian].

Shevchuk, S. (2022). Thousands of buildings, 145 factories and 23,000 kilometers of roads. What damages has already been caused to Ukraine by the war with Russia and why it is not only about destruction. <https://forbes.ua/inside/tisyachi-budinkiv-145-zavodiv-ta-23-000-kilometriv-dorig-yakikh-zbitkiv-ukraini-vzhe-zavdala-viyna-z-rosiiyu-ta-chomu-tse-ne-lishe-pro-ruynuvannya-infografika-14042022-5438> [in Ukrainian].

Shigeru, T. Otsubo (2007). *Post war development of the Japanese Economy*. [https://www.gsid.nagoya-u.ac.jp/sotsubo/Postwar_Development_of_the_Japanese%20Economy%20\(Otsubo_NagoyaU\).pdf](https://www.gsid.nagoya-u.ac.jp/sotsubo/Postwar_Development_of_the_Japanese%20Economy%20(Otsubo_NagoyaU).pdf)

Sudachek, D. (2022). *Post-war reconstruction of the Federal Republic of Germany*. <https://dc.org.ua/news/reconstruction-germany> [in Ukrainian]

The World Bank In Serbia. (2022). <https://www.worldbank.org/en/country/serbia/overview>.

The World Bank. (2021). Serbia road rehabilitation and safety project (P127876), 68.

Trofimchuk, M. (2022). Analysis of the peculiarities of the implementation of the "Marshall Plan" and prospects for the recovery of the economy of Ukraine on its basis. *Bulletin of the Khmelnytskyi National University*, 3, 246–251 [in Ukrainian].

Yoji Koyama. (2006). *Economic Reconstruction of Serbia and Montenegro and Stabilization of South Eastern Europe*. Research Report of Grant-in-aid for Scientific Research.

Zheleznyak, Ya. (2022). 5 stories of economic success after the war: world experience for Ukraine. https://lb.ua/economics/2022/04/13/513199_5_istoriy_ekonomichnogo_uspihu_pislya.html [in Ukrainian]

Отримано редакцією журналу / Received: 02.04.24

Прорецензовано / Revised: 25.04.24

Схвалено до друку / Accepted: 08.05.24

Oliha BERDANOVA, PhD (Economy) Assoc. Prof.

ORCID ID: 0000-0003-0776-1868

e-mail: berdanovao@gmail.com

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Ivan DAHAIEV, master of public administration

e-mail: dagaevivan08@gmail.com

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

INTERNATIONAL EXPERIENCE OF POST-WAR COUNTRIES RECOVER

Background. The article examines conceptual approaches to the post-war recovery of countries after military conflicts, which are characterized by multifacetedness and cover issues from demining the territories of the specified countries to social, economic, political transformations, etc.

The purpose of the work The experience of countries reconstruction after the Second World War, namely Germany, Italy, and Japan, is studied. The statistics of the losses of these countries during the war and subsequent gains after the end of the war, which characterize the success of these countries in restoring their socio-economic status, are given.

Methods. The article uses a number of general scientific and special methods, in particular, the method of analysis.

Results. The influence of international post-war reconstruction programs of European countries, primarily the Marshall Plan, which gave a significant impetus to political, institutional, economic and social transformations, is analyzed. International aid for the recovery and development of Japan was also considered from these positions. Internal success factors related to the formation of an effective domestic policy in the studied countries, which, in combination with international support, created opportunities for these countries to enter advanced economic positions are also given. The experience of the reconstruction of the Balkan countries after the end of the Yugoslav war, in particular Serbia, Bosnia and Herzegovina and Croatia, is studied.

Conclusions. It was determined that the experience of the post-war reconstruction of Bosnia and Herzegovina is somewhat special, because this country was the most affected by the Yugoslav war. Nor was it entirely successful in the context of economic recovery. It has been studied that Croatia and Serbia managed to achieve successful post-war recovery thanks to the implementation of important political and economic reforms and active cooperation with international institutions. The international experience of post-war reconstruction relevant to Ukraine and the key success factors of this process have been determined.

Keywords: post-war recovery, international aid, national policy, national security.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.